

Elenmari Pletikos
Odsjek za fonetiku
Filozofski fakultet Zagreb

Govorni članci:
Prozodijska riječ

Opća fonetika, 2006/07.

Definicija govorne riječi

- **Govorna riječ (prozodijska riječ, fonetska riječ)**
 - je prozodijska cjelina koju čine svi slogovi u nizu koji se sintagmatski odnose prema jednom naglašenom slogu (koji se na njega "oslanjaju").
 - je temeljna ritmotvorna figura, odgovara stopi (u versifikaciji) ili taktu (u glazbi).
 - prosječno ima 3,12 slogova
 - (trosložne riječi 33,5%, dvosl. 28,7%, čeverosl. 22,4%, peterosl. 8,6%, jednosl. 4,9%)
- **Jezična riječ**
 - je dio teksta koji pri sintagmatskim preinakama umetanjem i premetanjem ostaje nerazvojna cjelina.
 - prosječno ima 2,25 slogova

Naglasak riječi

- ostvaruje se **trajanjem, jakošću, tonom i izgovornom točnošću**.
- domena ostvarivanja naglasaka je slog ili mora.
- **Uloge naglasaka riječi:**
 - isticanje (kulminativna funkcija)
 - razgraničenje (delimitativna f.): o-n-i-m-a (?)
kada je mjesto, fiksno naglasak je znak granice riječi, u hrvatskom nije: Ivan Kamenac – Ivanka Menac
 - razlikovanje
 - po mjestu naglasaka: pokapati (od kaplja, ili od kopati)
 - po vrsti naglasaka (unutarnja tonska visina): duga (boje, dug)
 - po dužini: žena (N. sg, G. pl.)

Prozodija riječi

- akcent riječi (akut, cirkumfleks, gravis; uzlazni, silazni) te metrička duljina ili kraćina slogova (dugi, kratki; prednaglasni, zanaglasni)
- U grčkome je **cirkumfleks** naziv za naglasak kad je naglašen prvi dio sloga (npr. ῥ* v /'e-en/ = bijah, a **akut** ako je naglašen drugi dio sloga, tj. druga mora (npr. ῥ* v /e-'en/ = ako)
- Antički gramatičari opisuju cirkumfleks kao **silazan**, a akut kao **uzlazan** (Garde, 1993:105).

Prozodija riječi: naglašenost vs. naglasak

- termini:
 - prozodem
 - akcent / naglasak
 - naglašenost, istaknutost, silina, dinamički nagl., udarni nagl.
 - ton, tonem, visinski naglasak, tonski naglasak

- naglašenost, istaknutost, silina... (stress, prominence, pitch-accent, accent): odnos naglašenog i nenaglašenih slogova

- tonski naglasak (pitch-accent, tone, tonem): fonološka razlika u riječima s istim mjestom naglasaka

Pitch accent - dvoznačan termin

“A **pitch-accent** is a characteristic F0 shape over a stress bearing unit.”
(Dogil i Möhler, 1998)

“The notion of **pitch accent** has also been used in the phonological analysis of these languages, referring to cases where there is a restricted distribution of tone within words (as in Japanese)”
(Crystal, 2003:3-4).

Stupnjevi naglašenosti:

- stressed - naglašen u domeni jedne stope
- accented - naglašen u domeni riječi
- focused – naglašen u domeni rečenice, intonacijske jedinice (rečenični naglasak, jezgra)

Podjela jezika prema stalnosti mjesta naglaska (Garde, 1993)

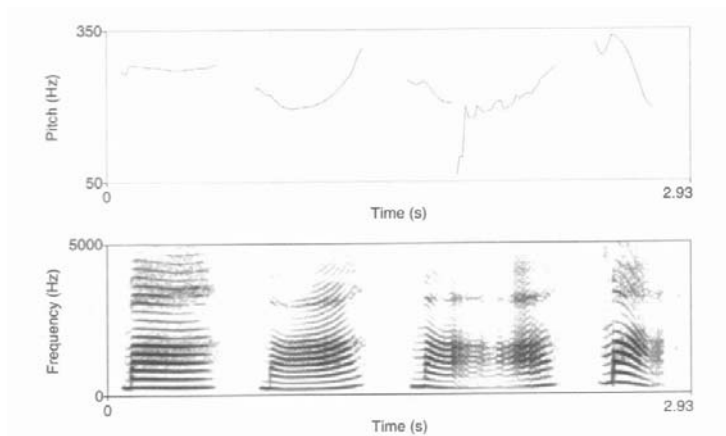
- jezici sa **stalnim** mjestom naglaska (*vezanim* naglaskom) tj. kada je naglasak u uvijek na istom slogu (brojeći od početka ili od kraja riječi)
 - naglasak nema razlikovno obilježje, već je redundantno
 - npr. u češkom, francuskom, poljskom, makedonskom, latinskom

-
- jezici s **pokretnim** (*pomičnim, slobodnim*) mjestom naglaska tj. gdje ne postoji pravilo koje predviđa uvijek isto mjesto naglaska.
 - postoje brojne prividno homonimne riječi, koje su homografi, ali nisu homofoni te imaju različito značenje
 - npr. u ruskom m'uka (muka, bol) ≠ muk'a (brašno)
 - npr. u talijanskom c'apitano (stižu) ≠ capit'ano (kapetan), 'ancora (sidro) ≠ anc'ora (još)
 - npr. u španjolskome t'ermينو (termin) ≠ term'ino (završavam) ≠ termin'o (završi)
 - npr. u njemačkome g'ebet (dajete) ≠ Geb'et (molitva).

Podjela jezika prema prozodijskom sustavu: (Clark i Yallop, 1995)

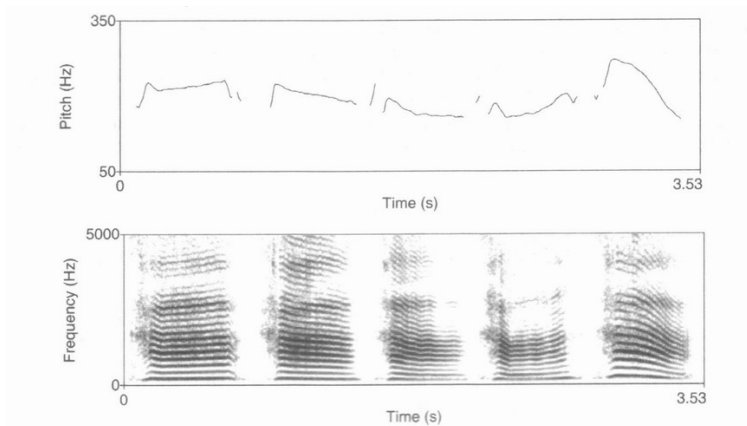
- **tonski jezici** (tone languages)
npr. kineski, tajski... mnogi azijski, afrički, meksički jezici
- **ograničeni tonski jezici, tonsko-dinamički jezici, jezici s visinskim naglaskom** (pitch-accent languages)
npr. hrvatski, slovenski, litavski, švedski...
- **dinamički jezici, udarni jezici** (stress-accent languages)
npr. engleski, njemački, ruski, češki...

Primjeri tonskih jezika: mandarinski kineski

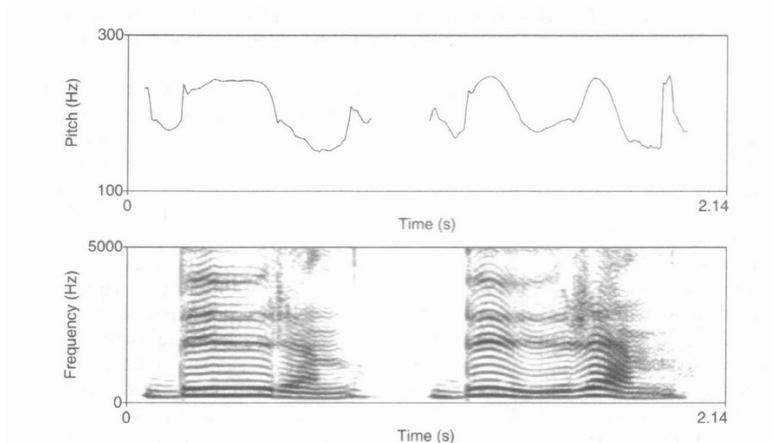
Slika 7b. Akustički prikaz četiriju kineskih tonema: mā (ton 1, 1) 'majka', má (ton 2, 1) 'konoplja', mǎ (ton 3, 1) 'konj', mà (ton 4, 1) 'grditi'

Primjeri tonskih jezika: tajski

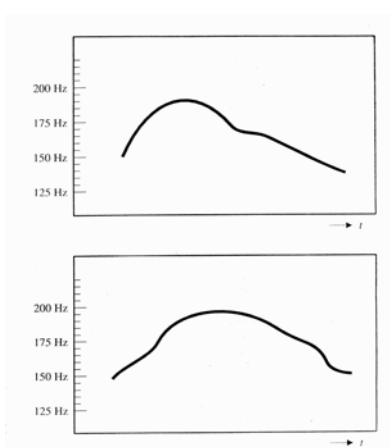
Slika 8c. Akustički prikaz pet tajskih tonema: kʰá: (visoki) 'trgovati', kʰā: (srednji) 'zaglaviti', kʰà: (niski) 'smeđi šećer', kʰǎ: (uzlazni) 'noga', kʰǎ: (silazni) 'ja'

Primjeri ograničenih tonskih jezika: švedski

Slika 4b. Akustički prikaz švedskih naglasaka: 'buren (akcent 1) 'krletje', 'buren (akcent 2) 'nošen'

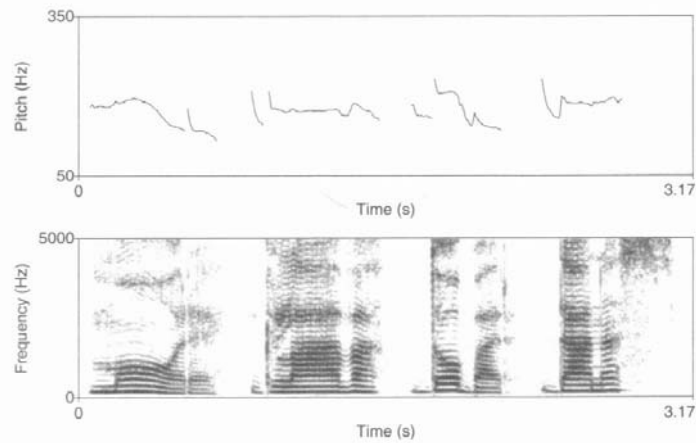
Primjeri ograničenih tonskih jezika: litavski

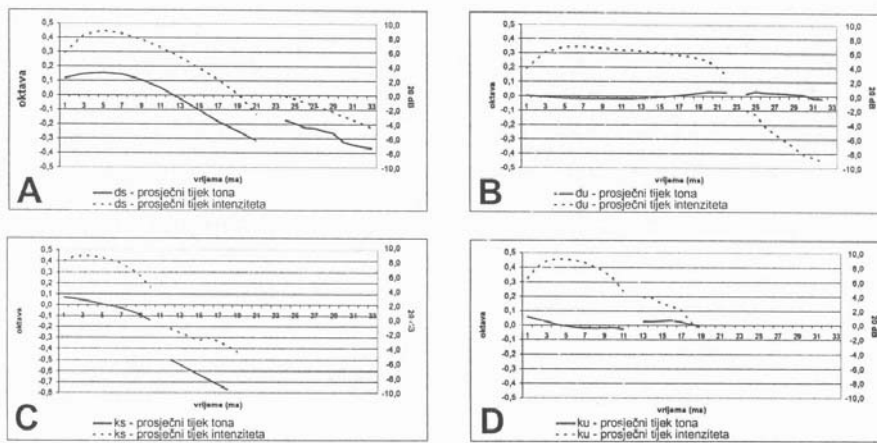
- Akut – silazni naglasak

- Cirkumfleks - uzlazni naglasak

Primjeri ograničenih tonskih jezika: hrvatski

Slika 1b. Akustički prikaz hrvatskih naglasaka: mōre (ds), gláva (du), dōbar (ks), dānas (ku)

A

B

C

D

Hrvatski naglasci

- postanak današnjeg novoštokavskog naglasnog sustava: metataksa, metatonija (14/15. stoljeće)
- Šime Starčević, 1812. *“Nova ričoslovica ilirička”* – prva hrvatska gramatika koja opisuje četiri novoštokavska naglasaka
- mjesto je naglasaka slobodno, ali se najčešće ostvaruje
 - na prvom slogu (oko 66% riječi)
 - zatim na drugom (oko 25%)
 - na trećem (7%), na četvrtom (2%).
- najpotpunije se ostvaruju u silaznoj jezgri

Opis hrvatskih novoštokavskih naglasaka notnim zapisom (Florschütz, 1896)

Opća fonetika: PROZODIJA RIJEČI

Elenmari Pletikos, 2006/07.

17

- ako je najčešće mjesto naglasaka 1. sl
- a najčešća veličina gov. riječi 3-složna i 2-složna

koji je ritam, koja je govorna stopa najčešća u hrvatskome?

jamb? trohej? amfibrah? daktil?

- Trajanje govorne riječi – teži trajanju **psihološke jedinice 0,6 do 0,8 sekunda**
- takt u glazbi, stopa u versifikaciji, ritmička jedinica koja je usklađena s otkucajem srca, s pokretom)

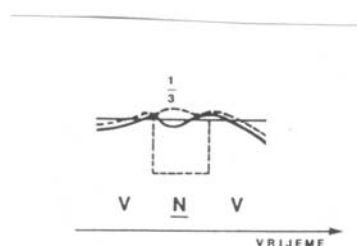
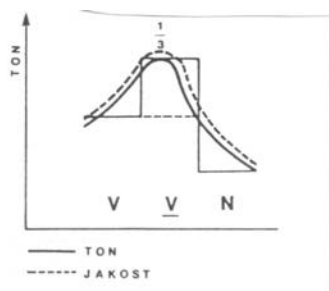
Opća fonetika: PROZODIJA RIJEČI

Elenmari Pletikos, 2006/07.

18

Prozodijske osobine hrvatskih naglasaka (Škarić, 1991)

- silazni naglasci su istaknuti visoki slogovi V V N N
- uzlazni naglasci su istaknuti niski slogovi V N V N

Fonološki opis hrvatskih naglasaka (Jelaska, 2005)

*	*	*	*	*	udarna dionica
kiša	suunce	magla	ziima	suuša	dužinska dionica
	∨				
V N	V N	N V	N V	NV N	tonska dionica

Naglasci u tri hrvatska idioma (Škarić)

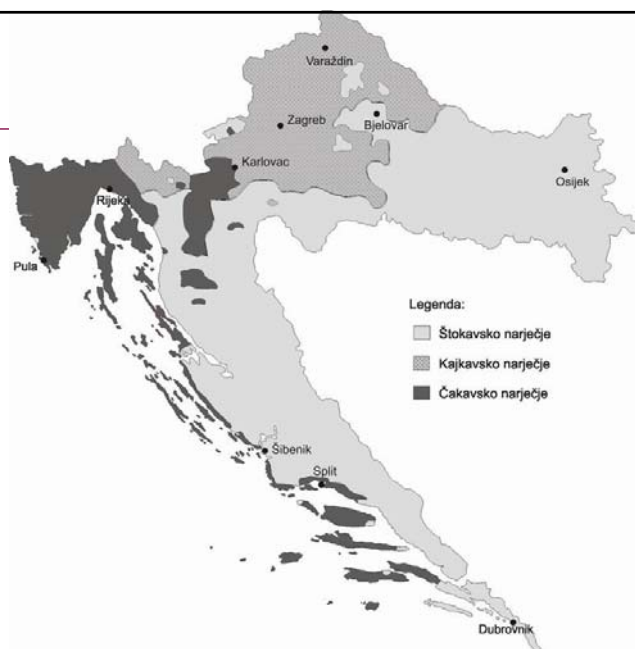
▪ repertoar

- u **klasičnom** (4 naglasaka: ks, ku, ds, du; zan. duljine)
- u **prihvatljivom** (4 naglasaka, malo reducirane duljine)
- u **prihvaćenom** tipu (3 naglasaka: kratki, ds, du; bez zan. dužina)

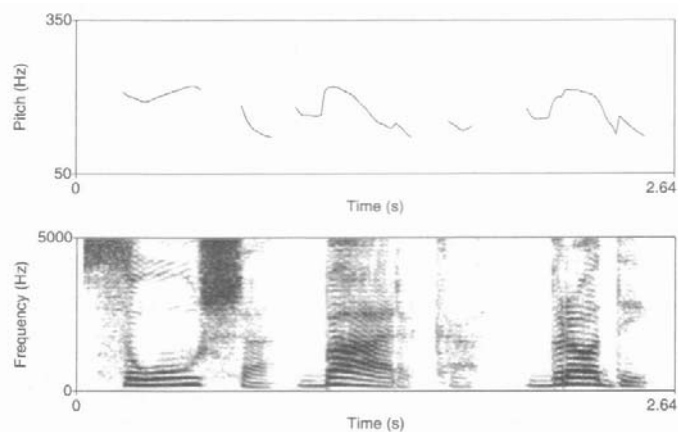
▪ distribucija

- u klasičnom silazni mogu biti samo na početnom slogu
- u prihvaćenom silazni mogu biti na bilo kojem slogu

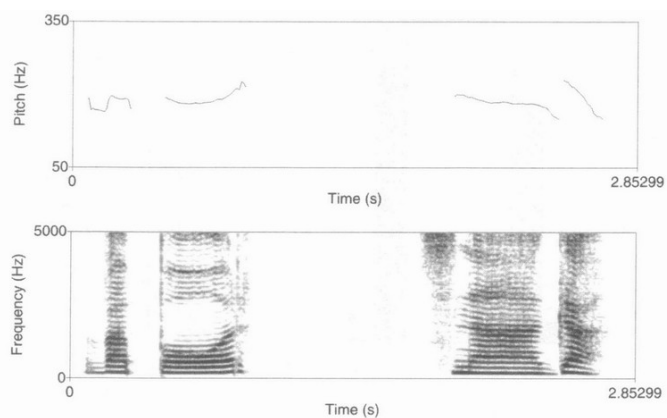
Dijalekti

Primjeri čakavskih naglasaka

Slika 6b. Akustički prikaz hrvatskih čakavskih naglasaka (s naglašenim prvim slogom): sūša (akut), bārka (ds), brōdi (ks)

Slika 6c. Akustički prikaz hrvatskih čakavskih naglasaka (na zadnjem slogu u riječi): vapōr (akut), snāgā (ks)

Bilježenje naglasaka

TONES & WORD ACCENTS	
LEVEL	CONTOUR
ě or ǃ Extra high	ě or ǃ Rising
é ǃ High	ê ǃ Falling
ē ǃ Mid	ě ǃ High rising
è ǃ Low	ě ǃ Low rising
ě ǃ Extra low	ě ǃ Rising-falling etc.
↓ Downstep	↗ Global rise
↑ Upstep	↘ Global fall

IPA (hrvatski standardni)

zlâto → **zlâ:to** kûća → **kûća**

rûka → **rû:ka** žēna → **žēna**

Greenberg (2006) opisuje

kajkavske naglaske:

- uzlazni naglasak: [1.↑] ili [**35.3**]
- silazni naglasak: [ǃ.↓] ili [**53.3**]

(kao tonske konture u naglašenom i tonske razine u zanaglasnom slogu)

slovenske naglaske

- uzlazni naglasak: [ǃ.↑] ili [**1.3**]
- silazni naglasak: [ǃ.↓] ili [**5.3**]

(kao tonske razine u oba sloga)

Literatura:

- akustički opis hrvatskih naglasaka: Peco, 1971; Purcell, 1971; Gvozdanović, 1980; Kravar, 1988; Lahiste i Ivić, 1986; Škarić, 1991; Pletikos, 2003, Smiljanić, 2004.
- percepcija (prepoznavanje) hrvatskih naglasaka: Magner i Matejka, 1971; Purcell, 1976, 1981; Lehiste, 1976; Lehiste i Ivić, 1972, 1986; Kravar, 1982/83, 1988/89; Mildner i Lisker, 1987; Mildner, 1994; Varošaneć-Škarić i Škavić, 2001; Vrban Zrinski i Varošaneć-Škarić, 2004; Pletikos, 2005.
- sociofonetska istraživanja poželjnosti hrvatskih naglasaka: Škavić i Varošaneć-Škarić, 1999; Škarić, 1999, 2001; Varošaneć-Škarić i Škavić, 2001; Škarić i Lazić, 2002; Škarić, 2002; Varošaneć-Škarić, 2003; Škarić i Varošaneć-Škarić, 2003.
- fonološki opisi hrvatskih naglasaka: McCawley, 1963; Browne i McCawley, 1965; Halle, 1971; Inkelas i Zec, 1988; Mihaljević, 1991; Babić i Josipović, 1991; Gvozdanović, 1999; Jelaska, 2005.